

SKUP 2002 – 29

Prosjekt: Oljefondets investeringer
Medarbeider: Thomas Ergo
Publikasjon: Dagbladet
Publisert: Mai – juni og september – oktober 02
Medium: Avis
Tema:

Oljefondets investeringer

Oslo, 20. januar 2003

Metoderapport til SKUP 2003

Fra
Thomas Ergo.
Dagbladet
PB 1184
0107 Oslo

Til
SKUPs prisjury
Institutt for journalistikk
PB 1432
1602 Fredrikstad

Dokumentarserien «Oljefondets investeringer» ble publisert i Dagbladet:
4. mai 2002 (Magasinet), 5. mai, 6. mai, 7. mai, 8. mai, 14. mai, 15. mai, 27. mai, 29. mai, 12. juni,
16. juni, 18. juni, 19. september og 19. oktober.

Forhistorie og idé

Utgangspunktet var personlig. Jeg tenkte: Hvorfor opptrer Norge, som forvalter av Oljefondts milliarder, som en hvilken som helst kynisk og profittbegjærlig aksjemegler? Det finnes så mange grunner til å forvente noe annet.

Da tenkte jeg ikke bare på Norges selvbylte som en fredsnasjon og moderne velferdsstat, men også på oss relativt unge, framtidige pensjonsmottakere. For med mindre politikerne bøyer etter for presset om å bruke av oljeformuen til helsevesent, skole og hva det måtte være, så ligger det i kortene at store deler av oljefondets formue - om ikke hele - vil gå med til utbetaling av framtidens pensjoner. Når eldrebølgen kommer og skatteinntektene ikke strekker til, er det vi som nå er unge (selv er jeg 31 i skrivende stund, og må vel fortsatt få kalle meg ung) som vil nyte godt av oljepengene som Staten har valgt å forvalte på vegne av oss i obligasjoner og aksjer. Flere nyhetsartikler de seinere åra hadde påvist at politikerne mente det fantes et slags skille mellom politikk og økonomi. Fredsmegling, for eksempel, var politikk. Investering i aksjer var økonomi - om så investeringen innebar å tjene penger på våpen - og måtte ikke forveksles med politikk.

I 1997 bestemte Jagland-regjeringen seg for at Norge skulle bli en betydelig aksjeinvestor. 60 prosent av oljeformuen skulle fortsatt plasseres i obligasjoner. 40 prosent skulle plasseres i utenlandske aksjeselskaper. Verdien var betydelig. Da jeg begynte researchen på dokumentarserien om Oljefondet i desember 2001 var fondet verdsatt til 613,7 milliarder kroner. Fondet er stort både i europeisk og global sammenheng.

Likevel, trass i Norges høye samfunnsbevisste profil ute i verden, avviste statsminister Jagland og daværende finansminister Jens Stoltenberg i 1997 ethvert forslag om å forvalte pengene på noen annen måte enn den som ga størst mulig avkastning. Forslag fra SV om såkalt etiske retningslinjer på investeringene ble ikke bare avvist, men også latterliggjort. Alle regjeringer siden 1997 - såvel Stoltenberg som Bondevik - er blitt utfordret på denne saken, og alle har svart enten ved å latterliggjøre problemstillingen eller gjøre noen undersøkelser (les: forhøre seg med Finansdepartementet og Norges Bank) og konkludere at det å ta etiske hensyn er for vanskelig. Finansminister Karl Eirik Schjøtt-Pedersen sa følgende til Stortinget så sent som i 2001: Jeg tror det er vanskelig å foreslå etiske retningslinjer for Oljefondet.» Daværende Statsminister Jens Stoltenberg mente det ville være dramatisk å forstyrre Norges Banks «opplegg for å sikre best mulig avkastning til lavest mulig risiko».

Uttalelsen falt etter at SV, som har engasjert seg i saken siden 1997, avdekket at oljefondet hadde aksjer i et Singapore-selskap som produserte antipersonell-miner, som Norge i likhet med de fleste vestlige land har forbudt og forpliktet seg til å motarbeide produksjon av.

Debatten ble imidlertid lagt død etter at regjeringen innførte en mekanisme - den såkalte uttrekksmekanismen - som gjorde det mulig for Norges Bank å trekke seg ut av selskapet. At politikerne som aksjeinvestorer hadde møtt seg selv i døra ble understreket ved at det var i Norge Nobels fredspris var blitt delt ut til landminebekjemperen Jody Williams i 1997. Likevel ble det i øyeblikket ubehagelige problemet eliminert ved at regjeringen da fjernet det omtalte selskapet fra sin portefølje.

Før jula 2001 slo Dagbladet opp på førstesiden at Oljefondet investerte i et selskap som produserer klasebomber, en type bombe som ble benyttet i Afghanistan og som Stortinget nylig hadde tatt til orde for å forby på grunn av dets ondskapsfulle, landmine-liknende virkning.

Finansminister Per Kristian Foss rakk å konstatere fra Stortingets talerstol at investeringen var uproblematisk så lenge den ikke formelt brøt med folkeretten, inntil famøsen ble avdekket: Det aktuelle selskapet produserte likevel ikke klasebomber, og SV-politiker Øystein Djupedal, som hadde gravd fram «nyheten» måtte beklage på kveldsnyhetene.

Hvorfor reagerte ikke opinioen med tyngde på avsløringene av investeringer som brøt med alt Norge ynder å stå for i internasjonal sammenheng?

Hadde det å gjøre med at ingen journalister hadde tatt skikkelig tak i problemstillingen, men nøyet seg med å viderebringe funnene til SV eller NorWatch - Framtiden i våre hendes dyktige journaliststab. Problemet syntes å være at debatten blusset opp ved slike anledninger, for raskt å drukne i all annen mediestøy.

Jeg mente Oljefondets tvilsomme investeringer måtte være av stor interesse for folk flest samt spesielt for unge samfunnsbevisste mennesker, og at problemstillingen var utrolig underspilt i media, med tanke på at nesten all offentlig debatt om Oljefondet var og er navlebeskuende. Den dreier seg om hvorvidt verdens beste land (les: FNs karakteristik) skal kunne bruke mer av sin enorme rikdom på seg selv nå - eller om en stund.

Jeg konkluderte at den journalistiske utfordringen lå i å illustrere med tyngde hva slags usmakelige virksomheter - slik jeg så det - Norge valgte å plassere våre sparepenger i. Jeg bestemte meg for å gjøre undersøkelser for å illustrere bredt hva Norge investerte i - for til nå hadde debatten dreid seg mest om investeringer i kontroversiell våpenproduksjon.

Mål

Målet var å lage en bred, tung, avslørende, kompetent og ubehagelig dokumentar som «slo som en slegge» når den til sist sto på trykk i Magasinet.

Hypotesen var at de tidligere avsløringene om Oljefondet ikke var tilfeldige, beklagelige enkeltinvesteringer, men eksempler på hvordan Oljefondet investerte for milliarder av kroner. Poenget var å vise at problemet var strukturelt og at det var mulig å gjøre noe med det.

Debatten var til nå noe fjern for folk flest. Jeg ønsket å berøre og skake opp leserne, slik at også Oljefondets mangel på etisk - eller anstendig - tenkning i sine investeringer ble et tema folk diskuterte seg i mellom.

Et annet viktig mål var å undersøke hvorvidt politikernes, Finansdepartementets og Norges Banks mangeårige vegring sto til troende: At det var for vanskelig å ta etiske hensyn når man investerte milliarder i aksjer. Og at det førte til økt risiko og lavere avkastning.

Hovedmålet var at dokumentaren og nyhetsserien i kjølvannet skulle skape en debatt som førte til at politikerne snudde. At de skulle bestemme seg for å gjøre noe med at Norge investerer i massevis av transnasjonale selskaper som bryter med alt Norge ønsker å stå for i det globale samfunn. Det beste resultatet ville være at Norge begynte å ta etiske - ikke bare økonomiske - hensyn som storinvestor på det internasjonale aksjemarkedet.

Metode

Tanken var å følge pengestrømmen fra Norges Bank til noen nøye utvalgte kontroversielle enkelt-selskaper, for så å lage reportasje på menneskene som befant seg i motsatt ende av

pengestrømmen. Som et bilde på reportasjens idé så jeg for meg en barnearbeider på en tobakksplantasje, et barn som høstet tobakksblader som gikk til produksjonen til for eksempel British American Tobacco, hvor Oljefondet eide en større aksjepost. Jeg så for meg intervjuet med utsatte tobakksankere som en mulig måte å la leseren bli konfrontert med menneskene bak de gode resultatene Norges Bank årlig hadde framlagt for Oljefondets del (nå er fondets økonomiske situasjon som kjent en annen, uten at det forandrer problemstillingen).

På samme måte ønsket jeg å følge pengestrømmen via andre selskaper og møte menneskene vi tjener på, innen bransjer som for eksempel våpen, tekstilindustrien eller selskaper som står for alvorlige miljøødeleggelser. Dette var en idé jeg fikk «go» for av ledelsen i Magasinet, selv om det måtte innebære kostbare reportasjereiser.

I januar 2001 begynte dermed en flere måneder lang periode hvor jeg måtte sette av et par dager i uka, eller noen timer hver dag, til å gjøre research. Første jobb var å samle inn og lese alle avisartikler, rapporter og annen litteratur om emnet siden aksjeinvesteringene startet i 1997. Ut fra dem kartla jeg det jeg vurderte som sentrale kilder, som i hovedsak befant seg i organisasjoner, forskningsinstitusjoner, det politiske liv og i næringslivet. Jeg gjorde telefonintervjuer med de fleste og møter med de viktigste, med tanke på å:

** Lære mer om emnet.

** Støvsuge informasjon om nye kontroversielle investeringer. Gjøre det klart at jeg jobbet langsiktig med temaet slik at de tok kontakt hvis de kom over noe av interesse.

** Få idéer om hvordan selv gå fram for å grave fram nye eksempler på kontroversielle investeringer, hvis de fantes.

Dette var for meg et nytt stoffområde, så det var relativt mye å sette seg inn i. Med tanke på at fondet til enhver tid har aksjer i over 2000 selskaper, fant jeg raskt ut at det var nyttesløst å sjekke ut alle. Min innledende metode var å velge ut større selskapsnavn og søke villt på internett med kombinasjonsnavn som for eksempel «child labour». I ettertid kan jeg humre. Etterhvert fikk jeg mer grep om metodikken, og gikk løs på stoffet tematisk:

Kontroversielle våpen

Et spørsmål var hvorvidt Norge fortsatt investerte sparepengene sine i selskaper som produserte landminer eller klasebomber. Et annet var: Hva var disse avsløringene eksempler på? Tilfeldige investeringer? Eller er Norge en storinvestor i den internasjonale våpenbransjen og det militærindustrielle kompleks? Det ville i så fall gi Norges rolle som aksjekapitalist en ny dimensjon, slik jeg så det: Landet som skummer fløten av krig og elendighet.

Fortsatt landminer?

En gjennomgang av engelske Landmine Monitors oppdaterte liste over land/selskaper som fortsatt - etter det internasjonale forbudet - produserer AP-miner, viste at Oljefondet ikke investerte i selskaper som produserte landminer selv. Etter en stund kom jeg imidlertid i kontakt med en svensk aktør, Caring Company, som utførte etisk screening av aksjeporteføljer. Selskapet var hyret av det svenske pensjonsfondet Sjunde AP-fonden, en slags parallell til Oljefondet, som på grunnlag av Caring Companys vurderinger hadde utelukket et større antall selskaper for brudd på internasjonale konvensjoner. Ett av selskapene, Chartered Semiconductors, var ekskludert fordi dets hovedeier også kontrollerte et selskap som produserer landminer. Og Oljefondet investerte på dette tidspunktet 14 millioner kroner i nettopp Chartered Semiconductors. Dermed kunne jeg

avdekke at Norge ikke var helt ute av landmine-investeringer likevel. Selskapet som kontrollerte landmine-selskapet heter Singapore Technologies Engineering. En nærmere gjennomgang av Singapore Technologies Engineering avdekket at Oljefondet hadde aksjer i hele sju av dets underselskaper. Selve landmineselskapet var identisk med selskapet regjeringen/Norges Bank hadde fjernet etter negativ fokus ett år tidligere. Funnet avslørte etter min mening hvor snever linje regjeringen hadde lagt seg på. Dette minnet mer om kirurgi enn om etiske hensyn. Norge, som hadde forpliktet seg til å motarbeide landmineproduksjon, tjente fortsatt penger på konsornet som lot forbrytelsene (landmineproduksjonen) fortsette å finne sted.

Det militærindustrielle kompleks

Det handler som alltid om å finne den beste kilden. Når det kom til våpenbransjen, kom jeg etterhvert i kontakt med forskere og fagfolk ved Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Instituttet gir årlig ut en liste over verdens 100 største våpenprodusenter i OECD og utviklede land. Jeg satte i gang en kryss-sjekk av topp-100 listen mot oversikten over Oljefondets rundt 2000 selskaper, og fant raskt at antall treff var overveldende. Lockheed Martin, Boeing, BAE. Raytheon, Nortrop Grumman, General Dynamics osv. Jeg fant at Norge investerte i hele 14 av verdens 20 største våpenselskaper. Det innebar med andre ord at Norge hadde aksjer i produksjon av ethvert lovlig våpenprodukt - fra atombomber og klasebomber (som riktig nok er lovlig, men som Stortinget ville forby) til scudraketter og maskinpistoler.

Jeg kunne sette funnet på spissen: Om Norge politisk arbeidet for fred i Midtøsten og andre konfliktområder i verden, kunne vi som aksjeinvestorer tjene store penger på at vårt aktverdige mål mislykkes. En krig i for eksempel Irak vil være god business for USAs militærindustrielle kompleks og dets aksjonærer, deriblant Norge med investeringer for flere milliarder kroner. Mine kilder i SIPRI ga meg også opplysninger om enkeltelskaper Oljefondet investerte i, som for eksempel Lockheed Martin. Jeg kunne dokumentere at dette selskapet forsyner Israel med store våpenleveranser generelt, og i 2000 inngikk en avtale om å levere 52 F-16 jagerfly til Israel. Dermed kunne jeg, da dokumentaren omsider kom på trykk, spørre om konsistensen i disse investeringene satt opp mot Dagbladets avsløring i samme tidsrom av Forsvarets kjøp av ammunisjon fra Israel, noe som ble fordømt av politikerne på Stortinget. En annen kontroversiell aksjeinvestering var i BAE Systems, som solgte HAWK-jagerfly til diktaturregimet i Indonesia. Dermed hadde jeg skaffet til veie grundig dokumentasjon på at Oljefondet var - trass i Norges omdømme eller selvbilde som fredsskapende nasjon - dypt inne i den internasjonale våpenbransjen. Tjente den penger, tjente Norge penger.

Utnytting av arbeidere/slavearbeid

Jeg ønsket at Oljefonds-dokumentaren skulle favne bredere enn dens investeringer i våpenbransjen. Og jeg regnet hypotesen om at Norge investerer i flernasjonale selskaper som utnytter arbeidere i Sør som god. Dette var likevel et fenomen som jeg ikke kunne se var omtalt i den sporadiske debatten om Oljefondets investeringer.

Såkalte «sweatshops» hvor fabrikkarbeidere slaver under kummerlige kår for vestlige gigantselskaper er et godt omtalt fenomen. Jeg var på jakt etter en fortelling som var representativ for problemstillingen og som kunne bevege - eller oppskake - leseren. Til slutt landet jeg på selskapene Wal-Mart, Sears og Target, hvor Oljefondet investerte tilsammen 1,6 milliarder kroner. Selskapene hadde kjøpt tekstiler fra en fabrikk på Amerikansk Samoa. På websiden til organisasjonen National Labour Committee fant jeg personlige vitnesbyrd fra vietnamesere som

var blitt lurt til øya på gale vilkår. De hadde levd under slaveliknende kår med tilbakeholdelse av lønn, trakassering, sulteforing vold og seksuelle overgrep bak pigtrådingjerdning. Jeg fant for eksempel bilder av en kvinnelig tekstilarbeider som hadde fått stukket ut øyet av en av fabrikkens voktere. Historiene var også mulige å verifisere, siden de var dokumentert av både CIA og amerikanske rettsinstanser.

Tilgangen til informasjonen ble et poeng i seg selv. Når en journalist med en PC og internett-tilgang kan finne denne dokumentasjonen, bør det være mulig også for Norges Bank og Finansdepartementet.

Jeg hadde nå dokumentasjon på at Norge investerte i selskaper involvert i slaveri-liknende tilstander. Nå kunne avislesere og norske politikere, som småaksjonærer i de samme tre selskapene, få anledning til å stille seg spørsmålet: Har vi et ansvar? Vi tjener penger på de som profiterer på overgrepene. Men har overgrepene med oss å gjøre?

Burma

Media hadde tidligere omtalt at Oljefondet investerte i selskaper som var etablert i eller handlet med Burma. Dette samtidig som statsminister Kjell Magne Bondevik, som tidligere ledet et Burma-nettverk, personlig hadde møtt Aung San Suu Kyi og oppfordret norske selskaper til å boikotte selskaper involvert i Burma.

Jeg gjorde likevel to funn som skjerpet problemstillingen: Investeringene i Burma-selskaper hadde økt det siste året. Nå investerte selskapet i følge en gjennomgang av Forskningsstiftelsen FAFO med 66 av de 250 selskapene FN-organisasjonen ILO og Den globale fagbevegelsen (Global Unions) hadde svartelistet som Burma-selskaper, opplysninger jeg enkelt kunne dobbeltsjekke. Dessuten økte Oljefondets investeringer i Burma-selskaper.

Mitt mest interessante funn var imidlertid knyttet til det nevnte selskapet Chartered Semiconductors. En artikkel i det respekterte militærtidsskriftet Jane's Defence Weekly dokumenterte at CSs søsterselskap ikke bare produserte AP-miner, men også hadde designet og bygget en våpenfabrikk for Burma etter militærjuntaens maktovertakelse i 1990. Fabrikken lagde til overmål maskinpistoler benyttet av blant annet voktere langs den omtalte Yadana-pipelinen, der de voktet tvangsarbeidere som bygget gassrørledningen som skal benyttes av amerikansk oljeselskaper som Unocal og Halliburton, også dette selskaper Oljefondet investerte store beløp i. Også TotalFinaElf, hvor Oljefondet var investert, hadde av FN blitt assosiert til tvangsarbeid og brudd på menneskerettighetene i forbindelse med Yadana-pipelinen.

Investeringene var også interessante satt opp mot Bondeviks nylige høyprofilerte press for å få den norske OL-troppen til å boikotte sin sponsor Triumph, fordi selskapet produserte underbukser i Burma.

Barnearbeid/tobakk

Når metoden var å favne bredt, ønsket jeg også se grundigere på Norges investeringer i tobakksbransjen. Ett år tidligere skapte den danske avisen Politikens reportasjer fra tobakksplantasjer i Malawi debatt i Norge. Reportasjene avdekket barnearbeid Tobakken de høstet ble kjøpt av selskapet til den norske tobakksarvingen Johan H. Andersen jr, som ble kalt inn på teppet av bistandsminister Sydnes. Ingen gjorde et poeng av at Oljefondet investerte millioner av kroner i selskapene som kjøpte Malawi-tobakken, som British American Tobacco. Med dette enkle grepet kunne jeg dokumentere at Norge reservasjonsløst kjøpte aksjer i selskaper som tjente penger på barnearbeid. Videre kunne jeg legge fram dokumentasjon (en fersk Christian Aid-

rapport fra tobakksplantasjene i Brasil) om de elendige levekårene til bøndene som arbeider for BAT. Endelig, i lys av Norges restriktive holdning til tobakk, lagde jeg ved hjelp av FAFO en liste som viste at Norge investerte i nesten alle de største tobakksselskapene i verden. Norge tjente på varen man offisielt ønsket å bekjempe.

Miljødeleggelse

Jeg ønsket å finne ut i hvor stor grad Oljefondet tjente pengeer som sto for miljødeleggelse som Norge gjennom konvensjoner og i det internasjonale samfunn tok avstand fra og arbeidet mot. Det krevde en relativt omfattende kartlegging av flernasjonale selskapers svin på skogen. Her benyttet jeg et utall kilder - fra intervjuer med miljøorganisasjoner i Norge til søk på internasjonale organisasjoner og miljøvernkampanjer på nettet samt avisarkiver. All informasjon om selskapers miljøovertramp måtte dobbeltsjekkes og verifiseres. Også her merket jeg at grepet var innhentning av informasjon som fantes et sted - der ute. Det var ikke så vanskelig, men noe tidkrevende. Nyheter jeg fikk fram var for eksempel at Norge investerer i selskaper som baserer seg på ulovlig hugget regnskog i Indonesia, naturovergrep Norges miljøvernminister aktivt arbeider i mot. Slik fikk jeg laget en omfattende liste over oljefonds-selskaper som dokumentert har begått ulike alvorlige miljøovertramp, fra atomkraftsverks utslipp av radioaktiv materiale til enorme og gjentatte oljeulykker og -utslipp med dødsfall som følge.

Først etter at dokumentaren og serien om Oljefondet var i gang, fikk jeg tid til å granske Oljefondets miljøfond på to milliarder kroner.

Miljøfondet var et barn av Bondevik 1-regjeringen. KrF programfestet for noen år siden å innføre etiske retningslinjer for Oljefondet. Da Bondevik kom til makten, fikk finansminister Gudmund Restad i oppdrag å undersøke om dette var mulig. Restad valgte å spørre Finansdepartementet/Norges Bank, som etter en tids betenkning konkluderte at etiske retningslinjer var vanskelig.

Etter press fra blant annet Bellona gikk politikerne med på å sette av en milliard kroner - senere ble det til to milliarder - til et lite fond som skulle investere i selskaper med en god miljøprofil. Fondet ble etablert som et forsøksprosjekt januar 2001. NorWatch fikk vinteren 2000 tilgang på Miljøfondets såkalte investeringsunivers, og skrev om flere mindre miljøvennlige selskaper der. Men ingen hadde ennå sett konkret hvilke selskaper Miljøfondet investerte i.

Noen dager etter min henstilling til Norges Bank/Finansdepartementet fikk jeg tilgang på hele investeringslisten, med nesten like mange selskaper som Oljefondet.

Metoden ble først å kryssjekke listen mot all tilgjengelig informasjon om selskaper svartelistet for miljøovertramp. Siden jeg selv ikke er ekspert, innhentet jeg i tillegg hjelp fra Miljøfondets fødselshjelper, Bellona, til å gå gjennom listen og luke ut selskaper de mente ikke har noe i et miljøfond å gjøre. Resultatet var oppsiktsvekkende. I Miljøfondet fant vi så å si samtlige av de selskaper som har utmerket seg mest i å bidra til rasering av miljøet verden over. Toppen av kransekaka var investeringen i verdens største oljeselskap, ExxonMobil, som i årevis har brukt millioner av dollar på å tilbakevise at den globale oppvarmingen er menneskeskapt, og som tillegges mye av æren for at Bush-regjeringen valgte ikke å underskrive Kyoto-avtalen - en avtale Norge for tiden kjempet for.

I tillegg til ei liste over de mange miljøfiendtlige investeringene, inneholdt nyhetsartikkelen omtale av selskapet Finansdepartementet hadde hyret til å lage Miljøfondets investeringsunivers. Jeg

kunne dokumentere at det engelske selskapet i en ny rapport var blitt kritisert for å gå god for selskaper med dårlige rulleblad.

Barneporno

Å granske Oljefondet, innebar undersøkelser som ikke ga synlige resultater. Jeg la for eksempel ned en del arbeid i å undersøke hvorvidt Oljefondet investerte i selskaper involvert i barneporno eller barneprostitusjon. Jeg kom over et rykte om en hotellkjede tatt for formidling av seksuelle tjenester med barn, et rykte jeg etter diverse mailer og utenlandssamtaler føler er lagt steindøde. Jeg har også fått gleden av å kommunisere per mail med en rekke organisasjoner, i såvel Thailand som Australia og USA, organisasjoner som vier seg fullt og helt til kampen mot misbruk av barn. Med andre ord ville jeg blitt svært overrasket hvis en fremtidig screening av Oljefondet avdekker investeringer i selskaper involvert i slike overgrep.

«Det er vanskelig»

Den politiske elite, Finansdepartementet og Norges Bank hadde i alle år hevdet det samme: Å innføre etiske retningslinjer var for det første vanskelig. For det andre medførte det økt risiko og dermed lavere avkastning. Siden omfanget av etiske investeringer har skutt fart internasjonalt det siste tiåret, ønsket jeg å finne eksempler på fondsinvesteringer som brøt med denne fasttømrede «sannheten».

Gjennombruddet kom da jeg kom i kontakt med direktøren i det svenske selskapet Caring Company, som har spesialisert seg på etisk screening. Det geniale var at en av deres kunder, altså det svenske pensjonsfondet Sjunde AP-fonden, nærmest var en parallell til Oljefondet.

Det forvaltet folkets penger. Det var underlagt den svenske stat. Det var mindre, med en aksjeportefølje på 20 milliarder kroner, men investerte i omtrent like mange selskaper som Oljefondet, og var derfor fullt sammenliknbart hva gjelder risiko og avkastning.

Det pedagogiske poeng ble at svenske Riksdagen hadde bestemt at Sjunde AP-fonden ikke skulle investere i selskaper som brøt med konvensjoner Sverige hadde forpliktet seg til internasjonalt, som FN-konvensjoner om menneskerettigheter og miljø, og kamp mot landminer. Nøyaktig de samme konvensjoner Norge har underskrevet.

Etter Caring Companys analyser fjernet Sjunde AP-fonden vinteren 2002 for første gang 27 selskaper som brøt med disse konvensjonene. Det var enkelt å dokumentere at vårt oljefond investerte i nesten alle de ekskluderte selskapene. For eksempel kunne jeg nå regne meg fram til at Norge investerte for 6,6 milliarder kroner i selskaper som har begått alvorlige brudd på menneskerettighetene.

Eksemplet Sjunde AP-fonden viste at det teknisk var mulig å finne mekanismer for å ta etiske hensyn.

Men avkastningen da?

Sammenliknet med et vanlig simulert fond uten restriksjoner over en femårsperiode hadde det etiske fondet en avkastning som bare var 0,15 prosent lavere. Denne opplysningen svekket norske politikeres, Finansdepartementets og Norges Banks argument om at etiske hensyn måtte føre til lavere avkastning. Jeg fikk ut prisen for Caring Companys tjenester, cirka 750 000 kroner i året. En dråpe i havet for et fond på over 600 milliarder kroner.

Eksemplet Sjunde AP-fonden satt også norske politikeres latterliggjøring av forslagene om etiske retningslinjer i et nytt lys. Hvis Riksdagen ikke bare mente det var mulig, men også hadde demonstrert at det var mulig: Hvorfor var det da så vanskelig for Stortinget?

Med eksemplet Sjunde AP-fonden kunne jeg dokumentere at den norske maktelitens vegring mot etiske retningslinjer neppe var så faglig fundert som de i årevis hadde gitt uttrykk for.

Timing for dokumentaren

Etter å ha researchet innimellom annet arbeid i fire måneder, hadde jeg etter påske i fjor de ovenstående funn i «sekken». Jeg vurderte det som tilstrekkelig til å lage en bred dokumentar i Magasinet, som har fordelene av å kunne trykke reportasjer på over ti sider.

Nå gjensto reportasjereisene, for å gi menneskene i andre enden av pengestrømmen en historie og et ansikt. En reportasje var tiltenkt nettopp fra tobakksplantasjene i Malawi. En annen tråd var de nå statsløse og landflyktige vietnameserne fra Amerikansk Samoa. En tredje tråd var våpenindustrien. To forhold gjorde imidlertid at jeg og redaksjonsledelsen måtte omvurdere alle reisepålegg.

For det første ble det klart at finansminister Per Kristian Foss allerede tirsdag 7. mai skulle kommentere en vurdering fra Folkerettsrådet om Oljefondet og menneskerettighetene.

Folkerettsrådet er som kjent en komité bestående av en folkerettsekspert, en advokat og en tidligere banktopp. Det var opprettet i kjølvannet av SVs avsløringer av investeringer i landminer vinteren 2001. I praksis fungerte det som et råd som vurderte om kontroversielle investeringer avslørt i pressen brøt med folkeretten, og dermed skulle medføre at det aktuelle selskapet skulle trekkes ut.

Fordi det var usikkert hva Folkerettsrådet ville komme med, og hva Foss skulle kommentere, vurderte vi det som best å trykke dokumentaren i forkant. Jeg fryktet vel at regjeringen hadde «tatt til vettet», og nå ville foreslå etiske retningslinjer, og at alt arbeidet de siste månedene skulle gå rett i papirkurven.

Vi satt strek og bestemte oss for å kjøre dokumentaren så snart som mulig.

I tillegg kom at en annen kilde/konkurrent hadde begynt å røre på seg. Framtiden i våre hendes organ NorWatch skrev om Oljefondets investeringer i klasebomber, og var etterhvert på meg med en variant av en annen nyhet jeg allerede satt på: investeringer i atombombeproduksjon. Jeg hadde som sagt tro på en bred, slagkraftig presentasjon av mangekontroversielle investeringer. Derfor inngikk jeg en avtale med NorWatch om å skrive inn deres funn i dokumentaren, med kreditering. Nyheten var veldokumentert. Og alternativet hadde vært å la en konkurrent kjøre den før Magasinet-dokumentaren kom i trykken.

Når det i tillegg ryktes at andre medier var på, bestemte vi oss for å kjøre alt det oppsamlede materialet jeg hadde, og skrinlegge reisingen. Det må også legges inn i regnestykket at Magasinet har deadline omtrent to uker før vi er på gata. Vi var presset på tid.

Serien

Lørdag 4. mai

Tittel: «Atomvåpen. Landminer. Barnearbeid. Slaveri. Alt dette tjener Oljefondet penger på gjennom Oljefondet.

Dokumentaren sto på trykk i Magasinet over ni sider.

Søndag 5. mai:

Tittel: «Dette gjør deg rik» og
«Ethiske retningslinjer uaktuelt»

En oppfølging i nyhetsavisen over fire sider. To sider var funnene om Oljefondets miljøfiendtlige investeringer. De neste to inneholdt finansminister Foss sin reaksjon på dokumentaren i Magasinet dagen før. Det er interessant å merke seg at han denne søndagen 5. mai med ulike begrunnelser avviser etiske hensyn kategorisk. Også Norges Banks oljefonds-dierktør Knut N. Kjær avviser muligheten.

Mandag 6. mai:

Tittel: «Porsgrunn kommune klarte det regjeringen ikke har klart. De sa nei til etiske investeringer»

Vi trykket historien om Porsgrunn kommune, som etter salg av blant annet kraftselskaper satt med 670 millioner kroner, og bestemte seg for at en tredel skulle investeres i aksjer. Politikerne bestemte seg rett og slett for at de ikke ønsket å investere i selskaper som drev med våpen, porno, tobakk, alkohol, barnarbeid, slavearbeid, annen krenking av menneskerettighetene eller miljøødeleggelse. Siden etiske investeringer er en økende trend internasjonalt, har også aktører som Storebrand spesialisert seg på faget. Porsgrunn kommune ba Storebrand å skreddersy opplegget, noe finansselskapet gjorde. Saken kom til etter tips fra en av mine kilder. Lørdag hadde jeg vist at et selskap som likner Oljefondet, Sjunde AP-fondet, hadde innført etiske retningslinjer. Porsgrunn-historien viste at også små fond får det til. Norske politikeres uttalelser opp gjennom årene om hvor vanskelig dette er, ble satt opp mot den 20 år gamle porsgrunnspolitikerens Edina Ringdal fra AUF:

«Er dette så mye å lure på? Det handler bare om at man ikke skal tjene penger på en forkastelig måte,» sa hun. Mens Telemarks KrFs leder utfordret sin partivenn, statminister Bondevik, til å følge KrFs partiprogram om innføring av retningslinjer for Oljefondet.

Tirsdag 7. mai:

Tittel: «Du tar feil, Foss»

Artikkelen skulle vise at det ikke stemmer, som finansminister Foss og Norges Bank hadde påpekt, at Oljefondets størrelse gjør det vanskelig å ta etiske hensyn. Artikkelen viste eksempler på en rekke utenlandske fond, større enn Oljefondet, som på ulike vis hadde innført metoder for å ta etiske hensyn.

Onsdag 8. mai

Tittel: «_En moralsk kollaps, Bondevik»

Siden dokumentaren stod på trykk lørdag hadde vi forsøkt å få et intervju med statminister Bondevik. Spesielt med tanke på Bondeviks Burma engasjement og KrFs programfestede mål om etiske retningslinjer, var et lengre intervju interessant. Nå begynte artikkelserien å ta form som en kampanje. Jeg ønsket å presse fram et intervju med Bondevik for å få ham til å kommentere investeringene som åpenbart brøt med hans uttalte overbevisning. Derfor fulgte jeg på med å sette fram flere spørsmål om motsetningene mellom Bondeviks tidligere uttalelser og de kontroversielle investeringene som nå var avslørt. Politikere som Øystein Djupedal (SV) og Åslaug Haga (Sp)

anklaget Bondevik for ansvarsfraskrivelse. I en underartikkel la jeg fram nye funn av oljefonds-investeringer innen Singapore-konsernet som også kontrollerer det omtalte selskapet som produserer landminer.

På en pressekonferanse dagen før hadde Foss fortsatt å insistere på et skille mellom politikk og Oljefondets investeringsmetoder, som handlet om økonomi. Hans nyhet, etter Folkerettsrådet vurderinger av Oljefondet og menneskerettigheter, var at de nå også skulle tillate å trekke ut selskaper som driver med biologiske våpen, barnesalg, barneporno og de verste former for barnearbeid. Dette fordi slike investeringer formelt ville være i strid med folkeretten. i følge rådet. Tiltaket var nærmest verdiløst, etter kritikernes (og min) mening, siden det neppe finnes slike selskaper notert på børs.

Tirsdag 14. mai

Tittel: «_|Vi vil ikke ha blodpenger»

Jeg hadde en teori om at Oljefonds-saken også var et generasjons-spørsmål. Det er dagens unge som antagelig vil motta dagens oljepenger i form av alderspensjon. Intervjuer med lederne av ungdomspartiene viste at nesten samtlige var tilhengere av at Oljefondet skal ta etiske hensyn. «Jeg vil ikke ha slike blodpenger,» sa KrFU-leder Per Kristian Nielsen. Lederne i Unge Høyre, AUF og Venstre fulgte opp med kritikk av egen partiledelse.

Onsdag 15. mai

Tittel: «_|Fullt mulig Jens!»

Artikkelen dokumenterer at ikke bare ungdomspolitikere, men også framtrepende politikere i et parti som Ap er på kollisjonskurs med partiledelsen. Stortingsmedlem Trond Giske (Ap) går i rette med Stoltenbergs vegring mot etiske retningslinjer. Oslo Ap har vedtatt at de ønsker slike retningslinjer. Giske forplikter seg i forkant av behandlingen av Foss sitt forslag til «en utvidet uttrekksmekanisme» før sommeren: «Men selv om etiske retningslinjer er vanskelig å innføre nå, må vi gjøre alt vi kan for å klare det,» sier Giske.

Mandag 27. mai

Tittel: «Miljøfondet satser på miljøsvin»

Arbeidet bak artikkelen, som gikk over to sider, er omtalt over. Fortsatt anses Oljefondet utelukkende som en sak for Per Kristian Foss og Finansdepartementet. Miljøvernminister Børge Brende får ikke uttale seg om de skandaløse investeringene jeg avdekker denne dagen. Det er nesten så Finansdepartementet vedgår fadesen: «Vi er klar over at kriteriene har svakheter».

Onsdag 29. mai

«Norge gir blaffen»

Det går en hårfin linje mellom det å ha kondis til å stå løpet ut, til å bli forvekslet med en journalist som har forelsket seg i sitt eget prosjekt. Jeg merket nå at mine forslag til nye artikler ble mottatt med en noe lunknere holdning fra redaksjonsledelsen. Denne artikkelen ble i det minste en notis. På internett fanget jeg opp at Amnesty International og Greenpeace hadde satt i gang en bred kampanje, der flere store aksjonærer i ExxonMobil skule bruke sin stemmerett til å kreve at oljeselskapet innfører retningslinjer for å følge menneskerettighetene. Det var blant annet en slik måte å bruke aksjemakten på Bondevik hadde foreslått i 1999, for så godta økonomenes påstand

om at det var «for vanskelig». Derfor valgte Norge - menneskerettighetsforkjemperen - nå ikke å bruke sin aksjonærstemme.

Onsdag 12. juni

«Slakter Bondeviks oljefondsforslag»

Artikkelen var timet til den dagen Bondeviks/Foss' etter min mening puslete forslag om en «utvidet uttrekksmekanisme» skulle komitebehandles i Stortinget.

Siden regjeringens påstand var at nå holdt de seg til folkeretten, ba jeg Norges fremste folkerettskekspert, Asbjørn Eide (FN-medarbeider og tidligere direktør ved Menneskerettighetsinstituttet) om å lese og vurdere forslaget: Han var nådeløs.

Samtidig satt jeg det nye forslaget opp mot FN-kommisjonen for menneskerettigheters nye skisse til etiske minstekrav til flernasjonale selskaper. Gjennomgangen viste at oljefondet var inne i et utall selskaper som brøt med samtlige av FN-kommisjonens minstekrav. Desverre fikk jeg ikke spalteplass til å legge fram en liste som dokumenterte dette, og måtte nøye meg med å skrive resultatet av gjennomgangen.

Søndag 16. juni

«Presser Bondevik til etisk oljefond»

Nyheten er at FrPs Siv Jensen er blitt overbevist om at Bondevik-regjeringens oljefonds-forslag ikke holder mål. I stedet går hun inn for å vurdere det som gjennom flere år var blitt omtalt som vanskelig og umulig: etiske retningslinjer. Også Ap og Sp er med på det alternative forslaget til SV, og plutselig er det flertall for å satse på et oljefond som tar etiske hensyn.

Hva lå bak denne plutselige vendingen?

«Vi kan ikke leve med disse skandaleavsløringene. Aller mest reagerer jeg på at Norge kjemper for menneskerettighetene samtidig som vi gjennom Oljefondets investeringer bryter de samme menneskerettighetene.» sier Siv Jensen.

Djupedal: «Det må være ytterst pinlig for KrF å se at FrP bryr seg mer om menneskerettighetene enn Bondevik.»

Tirsdag 18. juni

Tittel: «Bondevik snur i oljefonds-saken»

Det er nesten halvannen måned siden jeg første gang, via hans statssekretær Gunnar Husan, ba Bondevik om et intervju om Oljefondet. Flere dager i uka purret jeg på intervjuforespørselen, som aldri ble avvist. Jeg støtte til og med på Bondevik i Dagbladets lokaler (han var der i et annet ærend), og han lovet meg et intervju snarlig. Men jeg hørte ingenting, inntil oppslaget 16. juni der KrF anklages for å bry seg mindre om menneskerettighetene enn FrP. Spissformuleringen må ha hjulpet, for nå - uten purring- ringte statssekretær Husan og sa at Bondevik ønsket et intervju med det samme.

Bondevik informerte at regjeringspartiene hadde bestemt seg for å stemme for SVs forslag om å utrede et forslag til etiske retningslinjer, som uansett nå hadde flertall.

Han sa at han ønsket en slutt på Burma-investeringene Dagbladet hadde omtalt.

Når det gjaldt avsløringene av miljøfondets investeringer, ville han «undersøke dette nærmere, og om nødvendig foreta en gjennomgang av Miljøfondet.»

Halvannen måned etter Magasinets dokumentar, da Foss fastslo at etiske retningslinjer var uaktuelt, var dette plutselig noe alle partier i Stortinget ønsket seg. Plutselig var det ikke lenger vanskelig og umulig.

Resultater

Det umiddelbare resultatet etter dokumentaren i Magasinet 4. mai var at SVs Øystein Djupedal ba Foss vurdere om Magasinets avsløringer av investeringer i selskaper som hadde samme hovedeier som selskapet som produserte landminer, brøt med folkeretten. Folkerettsrådet konkluderte etter sommeren at investeringen juridisk sett ikke brøt med folkeretten. I et notat til Finansdepartementet 11. september konkluderer rådet:

«Rådet konkluderer med at det neppe er grunnlag for å hevde at investeringer i alle selskaper som har samme hovedeier som Singapore Technologies Engineering (STE) vil være i strid med minekonvensjonen. Rådet antar at investeringer i det omtalte selskapet, Chartered Semiconductors Manufacturing Ltd (CSM) ikke er i strid med minekonvensjonen.»
(se vedlegg)

Konklusjonen ble notert på nyhetsplass i Dagbladet 19. september 2002.

Det viktigste resultatet var selvfølgelig at Stortinget 21. juni vedtok å nedsette et ekspertutvalg som skal «fremme forslag om et sett av etisk retningslinjer for Petroleumsfondet»
(se vedlegg)

18. oktober ble utvalget nedsatt, med frist til å avgi sin instilling til 1. juni 2003.
Notert på nyhetsplass 19. oktober 2002

At Stortinget omsider bestemte seg for å forsøke å innføre etiske retningslinjer, er det mange som kan ta æren for. SV og partiets nestleder Øystein Djupedal arbeidet for dette siden aksjeinvesteringene startet i 1997. Også organisasjoner som Framtiden i våre hender, NorWatch og Bellona har bidratt til avsløringer og oppmerksomhet om saken med jevne mellomrom. Likevel: Politikerne har ikke vært til å rokke i spørsmålet fra 1997 til våren 2002. Først da løsnet det.

Da var det plutselig flertall for å utrede et forslag til etisk regelverk. Senest i januar i år, i et intervju med NRK, kalte Djupedal vedtaket for historisk.

Jeg har fått mange tilbakemeldinger om at forslaget neppe hadde gått igjennom i Stortinget i fjor vår uten Magasinets og Dagbladets avsløringer og påfølgende artikkelserie. Det virker sannsynlig at den i det minste bidro sterkt til hva også jeg vil karakterisere som et historisk vedtak i Stortinget 21. juni i fjor.

Hvor historisk det endelige utfallet blir, vil vi vite mer om etter at ekspertutvalget har lagt fram sitt forslag til retningslinjer 1. juni i år.

Men hva med målet om å berøre aviseleseren, folk flest? Ble dette temaet et samtaleemne rundt middagsbordet? Neppe. Jeg har fått mange tilbakemeldinger, flest fra akademiske miljøer. Jeg ble sogar invitert av Blindern Amnesty som debattant i en paneldebatt om Oljefondets investeringer. Men ingen andre medier tok tak i oljefonds-debatten. Dermed druknet den noe i annen støy. Jeg mislykkes i å møte og intervjuer menneskene i andre enden av pengestrømmen, og det beklager jeg i dag.

Likevel, noen avislesere må jeg ha truffet. Denne unge karen, for eksempel, skriver følgende i et innlegg til Dagbladet 8. mai 2002:

«Blodpenger fra Oljefondet

Hvis det stemmer, som Thomas Ergo skrev i Magasinet 4. mai, at oljefondet ikke bare støtter produksjon av landminer, men også barnearbeid og rent ut slavearbeid, da er det en skandale! Det vitner om lite handlekraft og grådighet fra de som er ansvarlige for fondet. Når jeg blir gammel, ønsker jeg ikke å få blodpenger i pensjon!

Krister Brandser, Lillehammer

Med vennlig hilsen

Thomas Ergo,
Dagbladet

Tlf. kontor 22 31 07 48

Mobil 916 00 434

Priv. 22 15 75 04